

איך הביטו בי, כאילו ספר רות מעולם לא נכתב

סיפורו של הקונסול האמריקאי הראשון בארץ ישראל שראה את עצמו כבן דמותה של רות המואבייה

[יעקב שביט](#)

פורסם ב-10:43, 14.05.21

בשנות ה-50 של המאה ה-19 התהלך ברחובות ירושלים גר צדק, שהיה זמן קצר הקונסול האמריקאי הראשון בארץ ישראל, שחזה, או הזה, את בוא המשיח, דוד, בשנת 1865, ואת עצמו ראה כבן דמותה של רות המואבייה, וכתב מדרש על מגילת רות.

במאי 1848 שב וורדר קרסון (1860-1798) מירושלים, שבה התגייר במאס אותה שנה, לפילדלפיה כדי לנסות לשכנע את אשתו ללכת בעקבותיו וכדי להסדיר את חלוקת הרכוש עם בני המשפחה. בספטמבר נפגשו אתו גיסו ושני אנשי דת הקוויקרים. אחד מהם סיפר לקרסון כי ביום שני הקרוב תתכנס פגישה, כשעל הפרק השאלה אם יש ברשות העדה די מזון רוחני כדי להשביע את ישראל, והם מקווים שקרסון ישתתף בה.

באותו רגע נזכר קרסון במה שעבר עליו בירושלים מאז הגיעו אליה ובמה שקרה לנעמי ולרות אחרי בואם ממואב לבית לחם, והוא אמר: "ידידים, הרשו לי לומר כמה דברים, כי אני מניח שאם השאלה הזאת היתה עולה בפני כינוס של נוצרים קתולים, תשובתם היתה 'הו, בוודאי, בוא לציון שלנו, שיש בה די מזון רוחני לחלק', ותשובה דומה היו נותנים האנגליקנים, הבפטיסטים, המתודיסטים, השייקרים, או המורמונים; כולם היו אומרים 'הצטרף אלינו; לנו יש לחם החיים'. ברם, אם תעשו כמעשה רות, כפי שעשיתי אני, תמצאו לא רק 'איך אלוהים בא אל עמו ונתן לו לחם', אלא גם מנוחה וכוה; ולבסוף תלמדו לדעת מיהו המשיח האמיתי". ועוד הוא כותב: "איך הביטו בי! כאילו ספר רות מעולם לא נכתב, ודבר אלוהים 'מבורך האדם החושב על הדרך לירושלים' מעולם לא נאמר."

וורדר קרסון

אחרי שנים של תהיות וחיפושים הוא מצא את המפתח לגאולה כשקרא את מגילת רות, וברות המואבייה מצא דמות מקראית המטרימה אותו (אף שרות ה"פגאנית" הצטרפה לעם ישראל לא בגלל ש"ראתה את האור" אלא משיקולים "פרקטיים").

לדמותו של קרסון התוודעתי במאמר של פ' פוקס מ-1971, אבל רק ב-1983, כשמקסוול ויטמן, היסטוריון איש פילדלפיה, מסר לידי עותק של מכתב ארוך שכתב קרסון מירושלים ב-5.11.1847, עוד קודם שהתגייס, לעמנואל נח, עיתונאי, מחזאי ודיפלומט, הוגה התוכנית להקים עיר מקלט ליהודים בשם "אררט" ב Grand Island-שבמדינת ניו יורק, התחלתי להתעניין בדמותו. המכתב נכתב בכתב-יד צפוף שתי וערב, כדי לחסוך בנייר, פוענח עליידי פרופ' דוד כץ ופורסם עליידי בלוויית מבוא ב"קתדרה" 50 (דצמבר 1988).

אם המכתב הזה היה מצוי בידי משפחתו של קרסון ופרקליטיה הם היו, מן הסתם, מציגים אותו במשפט כעוד ראיה לכך שקרסון יצא מדעתו. במכתב הזה טען קרסון כי דברי ישעיהו: "הוי אֶרֶץ צֶלְצֵל כְּנָפַיִם אֲשֶׁר מַעְבֵּר לְנֶהְרֵי כּוֹשׁ. הַשְּׁלַח בְּיָם צִירִים וּבְכָלִי גָמָא עַל פְּנֵי מַיִם לְכוּ מִלְּאָכִים קָלִים אֶל גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמֹרֵט אֶל עַם נוֹרָא מִן הוּא וְהִלָּאָה" (ישעיהו י"ח א'-ב') מתייחסים ליבשת אמריקה הנראית כבעלת כנפי פרפר, וכלי הגומא הם ספינות הקיטור שארצות הברית החלה לפתח לצי שלה. מלחמת ארה"ב-מקסיקו (-1847-1846), שהיתה בעיניו מעשה ההשגחה העליונה, תהפוך את ארה"ב למעצמה חזקה מבריטניה ועליה תוטל השליחות להנהיג את העולם ולהביא לשיבת צאצאי יוסף אפרים ומנשה (עשרת השבטים) "אֶל מְקוֹם שֵׁם ה' צְבָאוֹת הֵר צִיּוֹן" (ישעיהו י"ח ז').

המכתב לעיל קדם למה שכתב קרסון על עצמו בספרו "מפתח דוד" (The Key of David), "שבכתיבתו התחיל בירושלים ושראה אור ב-1852, אחרי ששב לירושלים. בספר מביא קרסון את גירסתו למשפט שניהלה נגדו משפחתו ומביא כמה מהדיווחים על המשפט בעיתונות התקופה, אבל בעיקר מכנס מאמרים שבהם הוא שטח את "משנתו" המיסטית והאסכטולוגית, ובתוך כך גם "פרשנות" משלו למגילת רות.

מי היה וורדר קרסון? הוא היה קווייקר, בעל חווה במחוז מונטגומרי, פנסילבניה, שעברה מאז שהוקמה ב-1681 לא מעט ידיים. הוא רכש את החווה ב-1823, הרחיב אותה והפך אותה לחווה משוכללת, כלומר מגוונת בכל הנוגע לנטיעות ולגידולי השדה, כך שתוכל להיות חלופה לעיר, לספק את כל צורכי האדם ולא לנתק אותו מהטבע יציר האל. ב-1834 מכר את החווה משום שהסתכסך עם הקהילה הקווייקרית במקום שלא קיבלה את האקסצנטריות הדתית שלו. הוא הפסיק להופיע להתכנסויות, התקרב לשייקרים, כת קטנה שפרשה מהקווייקרים, שנגדם פרסם פמפלט חריף בשם "בבל הגדולה נופלת!" ובו האשים אותם בהידרדרות רוחנית.

"ידידים, הרשו לי לומר כמה דברים, כי אני מניח שאם השאלה הזאת היתה עולה בפני כינוס של נוצרים קתולים, תשובתם היתה 'הו, בוודאי, בוא לציון שלנו, שיש בה די מזון רוחני לחלקו', ותשובה דומה היו נותנים האנגליקנים, הבפטיסטים, המתודיסטים, השייקרים, או המורמונים; כולם היו אומרים 'הצטרף אלינו; לנו יש לחם החיים'. ברם, אם תעשו כמעשה רות, כפי שעשיתי אני, תמצאו לא רק 'איך אלוהים בא אל עמו ונתן לו לחם', אלא גם מנוחה וכוה; ולבסוף תלמדו לדעת מיהו המשיח האמיתי"

המעבר שיוחס לו בין כמה כיתות נוצריות עשה לו שם כאדם אקסצנטרי, ועוד לפני שנסע לירושלים היה מי שתיאר אותו כאדם לא שפוי ולא יציב האחוז במאניה דתית. אחרי שהתגיייר בקהילה הספרדית בירושלים הכריזו עליו אשתו ובניו כ"משוגע", שבין היתר מבקש למכור את רכושו ובכסף לבנות את בית המקדש, דבר שהכחיש בתוקף, וגם על התנהגות מוזרה. עורך דינו הצביע על כך שהמשמעות של התביעה נגדו היא שיהודי שהתנצר נחשב למי שבחר באמונה הנכונה ואילו נוצרי שמתגיייר נחשב כלא שפוי. המשפט העניק לקרסון הזדמנות להשמיע את עמדתו: שלילת הקרדו של הנצרות על כל ענפיה, דחיית החזון המילניריסטי שלפיו תקומת עם ישראל בארץ ישראל היא הקדמה לשובו של ישוע, והתנגדות לפעילות המיסיונרית בירושלים להעביר יהודים על דתם. המשפט נפתח בינואר 1849 והסתיים במאי, וקרסון זכה בו. פסק הדין קבע שהבחירה בדת, וגם מעבר בין כמה דתות, היא עניין שבין האדם לאלוהיו ואינה שיגעון.

קרסון לא הסתפק בהגנה על זכותו לקבל עליו את הדת היהודית אלא, כאמור, הכחיש את עיקרי הנצרות, שאותה כינה "הכנסייה של הלא-נימולים". המלחמה שלו בנצרות היתה כמדומה הדרך להשתחרר לגמרי מהעבר ולהיוולד מחדש. לא מפליא שהביקורת הקצרה על הספר בירחון היהודי, The Occident, שהופיע בפילדלפיה מ-1843, נזהרה מלחוות דעה על תוכנו של הספר והסתפקה באמירה כי מדובר

בטקסט פולמוסי שחריפותו נובעת אולי מהרצון של מחברו להגיב על ההתקפות עליו. "האוקסידנט", ולא רק הוא, העדיפו להבליט שקרסון הוא בעל ידע וניסיון בחקלאות ואת חזון שיבת ציון שלו, כלומר, כפרוטו־ציוני שהקדים את זמנו, ולהתעלם מהטקסט "נגד הנצרות".

לאמיתו של דבר, קרסון היה תמונת ראי של היהודים המומרים שהתגייסו לבקר את הדרך שבה יהודים מפרשים את המקרא ולהוציא את דיבתו של התלמוד. כשיצא לערער על הכריסטולוגיה ועל פרשנות המקרא הנוצרית וקרא לנוצרים לחזור אל האמונה האמיתית ואל המשיח האמיתי דוד הוא חזר לא אחת, בלי להיות מודע לכך, על דברים שכתבו יהודים בימי הביניים בפולמוסם עם הנצרות. כך לדוגמה הוא מצביע על הסתירות באוונגליונים בכל הנוגע לגניאולוגיה של ישו ומתריס: איך אפשר לקבל שישו, "גוף בן תמותה, תינוק בוכה חסר ישע, הוא אלוהים נצחי וכל יכול"? "ראו", הוא כותב, "כמה מעט יודעים הנוצרים על האדם שאותו הפכו לאלוהים". דברים כאלה ואחרים דוגמתם, מותר לשער, לא באו לשכנע את היהודים בירושלים לא ליפול ברשתו של המיסיון אלא כדי לחזק את החלטתו להתגייר.

ברם קרסון לא היה רק הוזה שנתפס למאניה דתית. הוא פירסם ב"אוקסידנט" לא מעט מאמרים שבהם הציע דרכים לתיקון היישוב הישן בארץ ישראל על־ידי שיבה לעבודת האדמה. בעיניו, לתחייה רוחנית קודמת תחייה מעשית ("לחם"), כלומר יש לה צורך בבסיס חומרי. ניסיונו כחואי איפשר לו לא רק לכתוב בתי שיר כמו "אוויר צח, בריח נינוח, / לבריכת החיים, המוות לשכוח. / כל עמק, יער, כרם וגיא / ידברו ישבחו באהבת ה'", אלא להציע בתקופת שהותו השנייה בארץ ישראל (1852-1860) דרך פעולה מעשית: ארץ ישראל נהרסה על־ידי תושבים אדישים ועצלים, אבל אפשר להגשים את נבואת ירמיהו: "כִּי אֶעֱלֶה אֶרְכָּה לָךְ וּמִמְכֹּתֶיךָ אֶרְפָּאָךְ נָאִם יְהוָה" (ירמיהו ל' י"ז). רק על־ידי "חקלאות מתקדמת", כלומר חקלאות אינטנסיבית של גידולים חדשים כמו תפוחי אדמה, בטטות, סלק, שעועית, לפת ועצי לימון, שמהם אפשר להפיק תמציות לייצוא ועוד.

במאמרים ששלח באותן שנים מירושלים הציע הדרכה לחקלאים היהודים חסרי הניסיון: "רצוי שהאדמה תיחרש עמוק... אחר כך צריך לזבל אותה היטב ובאופן אחיד, לתחזה ולשדד אותה. אני מבחין כי הקרקעות כאן לעולם לא משודדות... לעולם אל תזרע בסתיו, אלא אחר הגשם הראשון בלבד, שאם לא כן, הזרעים יושמדו על־ידי תולעים העולים עם הגשם אל פני הקרקע בחפשן אחרי הלחות. אולם המתן עד שהגשם הראשון העלה את התולעים הרבות והחרקים למעלה, ורק אז זרע את זרעך."

"אוויר צח, בריח נינוח, / לבריכת החיים, המוות לשכוח. / כל עמק, יער, כרם וגיא / ידברו ישבחו באהבת ה'"

האדם שכתב את המכתב לעיל נימק בהרחבה למה אסור ואי־אפשר להקים תעשייה בירושלים וניסה להקים חווה חקלאית בעמק רפאים הוא אותו אדם שעליו סופר, בין היתר, שלקח איתו לירושלים יונה ושטען ששמע בקבר דוד את המלך מנגן בנבל.

לא נדע אם וורדר קרסון השתדל לקבל את המינוי של הקונסול האמריקאי הראשון בירושלים בכוונה להתגייר בה. בכל מקרה, אחרי שהפליג לדרכו ב-1844 התברר למשרד החוץ במי מדובר והמינוי בוטל. הסופר האנגלי ויליאם תקרי, שהפליג עם קרסון באותה אונייה, מספר בספר המסעות שלו "מקורנהיל לקהיר הגדולה" (1845) על קבלת הפנים המפוארת שבה התקבל קרסון בכניסה לירושלים. הוא לא ירד לטיבו של קרסון, וכותב שהוא "מקווה לראות את מלכות אלף השנים בשלוש שנים, והסכים לקבל את תפקיד הקונסול בירושלים כדי שיהיה נוכח במקום."

קרסון התנהג כקונסול לכל דבר ועניין וחילק כתבי חסות. במכתב שנזכר לעיל הוא מספר שהרב בכר יחיאל הכהן, מי שייסד תלמוד תורה ביפו והיה שותף ב-1855 ברכישת "פרדס מונטפריורי", אמר שאילו קרסון לא היה נותן לו את כתב החסות לא היה מצליח לאסוף אפילו סנט אחד במסעו כשד"ר (שליח דרבנן). הוא התקרב מאוד לרבנים הספרדים בירושלים, שלא הכירו את חיבוריו נגד הנצרות, ו"שבע נחת", לדבריו, שאלה הסכימו לפרשנות שהציע לכמה נבואות מקראיות ואולי גם התרשמו מבקיאיותו במקרא (שחיבוריו משובצים בהרבה מובאות ממנו), שאותו קרא ב"גירסה המוסמכת" (תנ"ך המלך ג'יימס).

אמנם הרבנים הספרדים היו נוחים מהאשכנזים בכל הנוגע למילת גר, אבל גם הם הערימו קשיים עד שנימול במארס 1848, שינה את שמו למיכאל בועז ישראל (השם בועז לא נבחר במקרה), וכשחזר מפילדלפיה לירושלים נישא לרחל מולנו הספרדייה ולהם נולדו בן ובת. מירושלים שלח, כאמור, מאמרים ל"אוקסידנט" ולעיתונים אחרים שבהם תקף את המיסיון והשלים את ספרו "מפתח דוד".

נוסעים אירופאים שביקרו אותו מספרים שניהל אורח חיים של יהודי שומר מצוות. אחד מהם אף תיאר אותו כ"יהודי יותר מהיהודים". במכתב מספטמבר 1860, סמוך למותו, סיפר קרסון לקווייקרית בפילדלפיה (המכתב נמכר לא מכבר במכירה פומבית) שהוא מתפלל שלוש פעמים ביום, לומד תורה, מבקר עניים וחולים ועוסק בכתיבה, ובין היתר "מתנבא" שמוסלמים יגורשו מהארץ. כשמת ב-6.11.1860 ונקבר בהר הזיתים הספיד אותו עיתון "המגיד" בכותבו שהיה "צדיק וישר... מדקדק מאוד במצוות ויתהלך לפני ד' באמת ובתמים יותר מעשרים שנה". במצבה שעל קברו הוא מתואר כרב.

"רצוי שהאדמה תיחרש עמוק... אחר כך צריך לזבל אותה היטב ובאופן אחיד, לתחחה ולשדד אותה. אני מבחין כי הקרקעות כאן לעולם לא משודדות... לעולם אל תזרע בסתיו, אלא אחר הגשם הראשון בלבד, שאם לא כן, הזרעים יושמדו על-ידי תולעים העולים עם הגשם אל פני הקרקע בחפשן אחרי הלחות. אולם המתן עד שהגשם הראשון העלה את התולעים הרבות והחרקים למעלה, ורק אז זרע את זרעך"

על חייו של קרסון נכתב לא מעט אבל חיבוריו זכו להתעלמות, וכאן אחזור למגילת רות שלה הקדיש קרסון חיבור מדרשי ארוך בשם "ספר רות או המדריך האמיתי לנפש איך לעבור מחולשה לכוח, ומעוני לעושר, ומאי־שקט לשלווה". את מגילת רות הוא מכנה "הספר האלוהי" שבו נמצא השיעור המועיל והאמיתי איך יכולה הנפש להשיג שלווה וכוח ולהגיע למקום "שם רשעים חדלו רוגז ושם ינוחו יגיעי כח) "איוב ג' י"ז).

קרסון מציע בחיבורו על ספר רות מדרש שמות. אלימלך משמעו אלוהים מלך; נעמי — נאה, יפה, כמו "הכנסייה היהודית (הסינגוגה); רות — שלווה, נחת; בועז — כוח; ערפה — להפנות עורף; ובית לחם — בית הלחם (גשמיית), כאן הולך קרסון בעקבות מדרש רות רבה שראשיתו במאה החמישית, שם מדרש השמות שונה וקצר יותר ולפיו "שם אשתו נעמי שהיו מעשיה נאים ונעימים". אף שלא הכיר את המדרש הוא מפרש פסוק אחר פסוק, אבל הפרשנות שלו שונה בתכלית מזו שברות רבה.

לפי קרסון, כששמעה נעמי שאלוהים חזר לעמו ("פָּקַד יְהוָה אֶת עַמּוֹ לְתֵת לָהֶם לֶחֶם", רות א' ו'), כלומר התגלה בירושלים לנעמי היפה, היא "הכנסייה היהודית", ונתן לבני עמה "לחם" היא החליטה לחזור ליהודה והציעה לשתי כלותיה המואביות, רות וערפה, להישאר במואב. ההצעה הזאת היתה העמדה בניסיון כדי לחשוף את אופיין האמיתי.

ההחלטה של רות להישאר עם נעמי, אמו של בעלה המת ("אַל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִי אֵלַי עִמָּךְ עַמִּי וְאֶל־הַיְּהוָה אֱלֹהֵי" (רות א' ט"ז), מלמדת לפי קרסון שהמרת דת (conversion) צריכה להיעשות רק אחרי שעמדה במבחן של כל "האהבות הטבעיות", כנאמר בתהלים: "שִׁמְעִי בַת וְרָאִי וְהִטֵּי אָזְנוֹךְ וְשִׁכַּחִי עִמָּךְ וּבֵית אָבִיךָ" (תהלים מ"ה י"א). כשנעמי וכלותיה הגיעו לשערי בית לחם תושבי העיר באו לקדם את פניהן ושאלו "הזאת נעמי?" כלומר האם זו הכנסייה היפה שהיתה פעם המתנה הנעלה ביותר של אלוהים? בואן בימי קציר השעורים אינה מקרה: הקציר הוא סוף העולם — כאן הוא מצטט ממתי י"ג 39: "וְהַקָּצִיר הוּא קֵץ הָעוֹלָם וְהַקָּצִירִים הֵם הַמְּלָאָכִים" — והקציר שנאסף באסם הוא המלכות.

דברי בועז לרות "אַל תִּלְכִּי לִלְקֹט בְּשָׂדֵה אַחֵר" (רות ב' ח') משמעם אל תשובי לאלילים (הנצרות המאמינה ב"שלושה שהם אחד"). הבן שנולד לרות, עובד, "הוא אֲבִי יֵשׁוּעַ אֲבִי דָוִד" (רות ד' י"ז), נמסר לנעמי: "נִתְקַח נַעֲמִי אֶת הַיָּלֵד וַתִּשְׁתַּחֲוֶהוּ בְּחִיקָה וַתִּהְיֶה לוֹ לְאֻמָּנָה" (רות ד' ט"ז), כלומר בן נולד לנעמי באמצעות רות.

רות רבה כנראה נדרש לפרש את הסתירה בין ההתייחסות לנעמי כאומנת (מחנכת) וכאם והייחוס האחרון הוא סגוריה על מוצאו של דוד שאינו "לא פסול משפחה" בגלל ש"לא מרות המואבייה הוא". אצל קרסון נעמי היא רק אומנת. היהדות מעולם לא ביקשה להעביר אדם על דתו, והוא דורש: היילוד נמסר לסבתו כפי שהכנסייה היהודית נוהגת בכל המתגיירים בכנות ובלב טהור, וגירות כמו רות, וכמוהו, עולה עשרות מונים על היהודים שהמסיון העביר על דתם ויעביר בעתיד.

ואולם הוא מעיד על עצמו שרות "הפגאנית" לא נתקלה בקשיים להצטרף לעם ישראל: "וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַמִּדְבָּר עֲדִים: מִן יְהוָה אֵת הָאִשָּׁה הַכֹּהֵנָה אֶל בֵּיתָהּ כְּרָחֵל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂמִיָּהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (רות ד' י"א), ואילו הוא, הנוצרי, נתקל בקשיים ועמד בפני מבחנים רבים. קרסון גם אינו מזכיר את "הלכות גרים" ואילו ברות רבה רות אומרת לנעמי "מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על-ידיך ולא על-ידי אחרת", ונעמי מסבירה לה מהם "הלכות גרים": לא לגור בבית שאין בו מזוזה ולא ללכת לבתי תיאטראות ולבתי קרקסאות.

די במעט הדוגמאות ללמד שקרסון לא הכיר את ספרות חז"ל וכל עניינו בגיור. ספק עם הרבנים מידועו הכירו את חיבוריו של קרסון, כשם שספק אם אנשי המסיון בירושלים, מהם יהודים מומרים, התרשמו מהם. אלה האחרונים, אגב, יכלו להקשות במה שונה יהודי שבחר מרצונו להתנצר מנוצרי שבחר מרצונו להתגייר. והערה לסיום: מי שכתב על המעמד האוניברסלי של ירושלים, קרא לשיבת ציון והציע איך לבסס אותה על חקלאות מתקדמת לא זכה שייקרא בירושלים רחוב על שמו.

Frank Fox, "Quaker, Shaker, Rabbi: Warder Cresson, the Story of a Philadelphia Mystic", 1971

Stuart Schoffman, "'Insane on the Subject of Judaism': Pursuing the Ghost of Warder Cresson", 2004; נח גרבר שהפנה אותי למאמר הזה